

Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності:
матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю,
присвяченої Міжнародному дню інтелектуальної власності.
(м. Київ, 25 квітня 2025 р.): ел. збірник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2025

УДК 004.087:37

**ВЗАЄМОДІЯ ВІДКРИТОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА
АКАДЕМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА: ЕКОНОМІЧНИЙ І ПРАВОВИЙ
КОНТЕКСТ**

Т.Г. Голоцукова

Провідний інженер-програміст Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН
України. (м. Київ)

ORCID: 0009-0000-5795-4137

**INTERACTION BETWEEN OPEN SOURCE SOFTWARE AND
ACADEMIA: ECONOMIC AND LEGAL CONTEXT**

T.G. Golotsukova

Lead software engineer V.M. Glushkov Institute of Cybernetics of the National
Academy of Sciences (Kyiv)

ORCID: 0009-0000-5795-4137

Анотація: Проаналізовано паралелі між open source та академічною сферою. Розглянуто стимули створення публічних благ, відкритого доступу, комерціалізації інтелектуальної власності та вдосконалення інституцій. Показано потенціал впровадження open source-принципів у наукову діяльність в умовах цифровізації та євроінтеграції України.

Ключові слова: відкритий код, інтелектуальна власність, академічна діяльність, відкрита наука, цифрові технології, ліцензування, комерціалізація.

Abstract: Parallels between open source and the academic field have been analyzed. It examines the incentives for creating public goods, open access, IP commercialization, and institutional improvement. The potential for applying open

source principles in academic research under the conditions of digitalization and Ukraine's European integration is highlighted.

Keywords: open source, intellectual property, academic activity, open science, digital technologies, licensing, commercialization.

Вступ. У сучасному інформаційному суспільстві активна взаємодія між технологічними ініціативами та академічним середовищем створює нові форми публічних благ, зокрема у вигляді відкритого коду, відкритих даних та доступу до знань. Однією з таких форм є рух open source, який, попри первинне спрямування на розробку програмного забезпечення, поступово впливає на інші сфери, зокрема академічну. З огляду на те, що відкритість у науці – зокрема у формах публікацій, даних і методологій – стає структуроутворювальним елементом нової академічної парадигми, аналіз перетинів із логікою open source є методологічно обґрунтованим і своєчасним.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що економічна логіка open source дозволяє краще зрозуміти стимули науковців, які працюють без прямих фінансових вигод, але заради репутації, кар'єрного росту чи соціального впливу. Крім того, питання охорони та розпорядження правами інтелектуальної власності (ІВ) набувають особливої ваги в умовах цифровізації та трансформацій, які переживає Україна у зв'язку з євроінтеграційним курсом.

Метою цього дослідження є аналіз потенціалу інтеграції принципів відкритого програмного забезпечення в академічну діяльність, зокрема щодо створення публічних благ, ефективного управління ІВ та покращення доступу до результатів досліджень.

1. Економічні паралелі між open source та академічною діяльністю.

Модель open source базується на добровільній участі, відкритості результатів і кооперації. В економічному сенсі це система створення публічних благ – результатів, які не є обмеженими у використанні та споживаються колективно. Аналогічні риси характерні для академічної діяльності, де продукти

дослідження (наукові статті, бази даних, аналітичні звіти) також часто є відкритими та доступними.

У спільноті open source ключовими стимулами для розробників є нематеріальні вигоди – репутація, визнання з боку професійної спільноти, можливість розвитку навичок або подальшого працевлаштування. Програмісти не очікують прямої фінансової компенсації, але розглядають участь у проектах як інвестицію у свій соціальний капітал.

Подібні механізми спостерігаються в академічному середовищі. Науковці часто публікують результати своєї роботи у відкритому доступі, не отримуючи прямих гонорарів, але очікуючи цитованості, зростання наукового рейтингу, участі в грантових програмах або запрошень до колаборацій. Як і у open source, тут важливе визнання колег, що слугує внутрішнім механізмом мотивації.

Крім того, у обох системах важливим є фактор участі в спільноті. Як для програміста, що долучається до перспективного проекту (наприклад, з великою кількістю зірок на GitHub), так і для дослідника, який обирає тему для дисертації або статті, критерієм є поєднання наукової цінності й потенціалу соціального відгуку. Вибір об'єкта дослідження або проекту часто ґрунтується на оцінці того, наскільки він "прозвучить" у професійній сфері.

Також в обох системах існує асиметрія винагороди – частина учасників отримує значно більші визнання, ніж інші, незалежно від обсягу їхнього внеску. Це створює ефект зіркових розробників або науковців, які стають лідерами думок у своїх спільнотах.

Іншими словами, як open source, так і академічна діяльність функціонують також у межах економік нематеріальної винагороди, де мотивація значною мірою лежить за межами класичних фінансових стимулів. Саме тому механізми підтримки таких систем мають враховувати не лише ринкову логіку, але й соціальні, інституційні та культурні фактори. Така система – це приклад створення публічних благ (результатами можуть користуватися всі), і її можна

аналізувати через економічну теорію стимулів (що мотивує людей діяти) та публічних благ (ресурсів, що не мають обмеженого доступу) [1].

2. Правові аспекти: інтелектуальна власність і відкриті ліцензії.

У сфері open source сформувалася унікальна модель правового регулювання, що поєднує захист прав ІВ із відкритістю результатів. Центральним елементом цієї моделі є відкриті ліцензії, зокрема GNU General Public License (GPL), Massachusetts Institute of Technology (MIT) License, Apache License, Berkeley Software Distribution (BSD) License та інші [2]. Вони дозволяють користувачам вільно використовувати, модифікувати й поширювати програмне забезпечення за умови дотримання певних принципів, таких як збереження авторства, поширення похідних продуктів на тих самих умовах тощо. Подібні ліцензії не скасовують авторських прав, а навпаки – структурують їх у межах колективного користування.

У академічному середовищі аналогічну роль відіграють ліцензії Creative Commons (CC). Вони застосовуються для відкритих публікацій, наукових даних, освітніх ресурсів і дозволяють авторам самим визначати умови використання їхніх творів (наприклад, із комерційним чи некомерційним використанням, із дозволом на модифікацію чи без тощо) [3]. Це сприяє розвитку ініціатив відкритого доступу (Open Access), репозитаріїв відкритих даних (Open Data) та загалом ідеї відкритої науки (Open Science). Разом з тим, застосування відкритих ліцензій в академії супроводжується низкою правових викликів:

- Суперечності між індивідуальними правами авторів і політиками установ (університетів, дослідницьких центрів), які часто володіють правами на результати досліджень, виконаних у межах трудових обов'язків або за грантової підтримки.
- Необхідність узгодження з вимогами структур, що здійснюють фінансування – наприклад, донори можуть вимагати публікації результатів у відкритому

доступі, що накладає певні вимоги до ліцензування, однак не завжди узгоджується з прагненням комерціалізувати напрацювання.

- Відсутність єдиної практики ліцензування – різні платформи, журнали та ініціативи можуть мати несумісні політики щодо відкритого доступу, що ускладнює трансфер знань та повторне використання результатів.
- Міжнародна фрагментованість правового поля – відкриті ліцензії мають глобальний характер, але застосовуються в юрисдикціях із різними підходами до авторського права, що може створювати правову невизначеність або конфлікти.

У результаті постає потреба у нових механізмах колективного управління ІВ в науковому середовищі – зокрема, уніфікації ліцензійної політики установ, розробці національних стратегій відкритої науки, створенні цифрових інфраструктур, які дозволяють прозоро та гнучко керувати правами. Прикладом таких рішень можуть бути автоматизовані системи ліцензування у наукових репозитаріях або політики «відкритого за замовчуванням» для результатів, отриманих за публічне фінансування.

3. Цифровізація й інституційні зміни в контексті євроінтеграції.

Україна, просуваючись у напрямі членства в Європейському Союзі, активно адаптує своє законодавство та інституційну структуру до стандартів ЄС. Це включає імплементацію принципів відкритої науки (open science), прозорості досліджень і відповідального управління ІВ. Такі зміни супроводжуються цифровізацією наукової інфраструктури, зокрема впровадженням електронних систем обліку, зберігання та обміну результатами досліджень, платформ відкритого доступу, баз даних тощо.

Євроінтеграційні процеси передбачають гармонізацію з такими нормативними актами ЄС, як Директива про відкриті дані та повторне використання інформації публічного сектору, Рекомендації щодо відкритої науки (Open Science Policy Platform, OSPP), а також дотримання принципів FAIR:

відшукуваності, доступності, сумісності і багаторазовість використання (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable) при управлінні науковими даними. 8 жовтня 2022 року Кабінет Міністрів України схвалив розпорядження «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки», чим Україна підтвердила свою готовність реалізовувати стратегію відкритої науки на рівні з державами Євросоюзу [4]. У цьому контексті open source може виступати не лише як технологічна модель, а як нормативний орієнтир для формування політик у сфері науки, освіти та інновацій.

У багатьох організаціях для системного впровадження практик відкритого програмного забезпечення створюють спеціалізовані підрозділи – open source program office (OSPO). До ключових функцій OSPO належать:

- *Розробка та підтримка політик* щодо використання й участі в open source проектах.
- *Юридичний супровід*: аналіз ліцензій, відповідність нормам ІВ, управління ліцензійними ризиками.
- *Координація* внутрішніх і зовнішніх спільнот розробників і партнерств.
- *Підтримка розробників*: навчання, методологічні рекомендації, інструменти для ефективної участі.
- *Представлення* результатів і ініціатив компанії у сфері open source [5].

Принципи відкритого коду: прозорість, колективна участь, відповідальне використання та повторне застосування результатів – здатні зміцнити інституційні засади дослідницької діяльності в Україні. Їх застосування сприяє розвитку довіри в науковому середовищі, зниженню бар'єрів доступу до знань та посиленню академічної мобільності. У довгостроковій перспективі це може забезпечити синергію між європейськими цінностями відкритості та національними цілями науково-технологічного розвитку.

Висновки. Open source як інституційна модель пропонує низку рішень, які можуть бути успішно адаптовані до академічного середовища. Серед них –

стимулювання відкритого доступу до даних та результатів досліджень, формування культури співпраці, прозорість ліцензування та відповідальне управління інтелектуальною власністю. Академічна сфера, з огляду на власні обмеження, може скористатися принципами, притаманними open source, для покращення якості досліджень, збільшення їхнього суспільного впливу та комерціалізації результатів. Водночас постає необхідність у вдосконаленні механізмів оцінювання таких практик і створенні інституційних умов, які стимулюватимуть поширення відкритих практик в українському науковому середовищі в контексті євроінтеграційних процесів.

Література

1. Lerner J., Tirole J. The Economics of Technology Sharing: Open Source and Beyond. *The Journal of Economic Perspectives*. 2005. Vol. 19, no. 2. P. 99–120. DOI: 10.2139/ssrn.620904
2. Licenses. *Open Source Initiative*. URL: <https://opensource.org/licenses/>
3. Licenses List. *Creative Commons*. URL: <https://creativecommons.org/licenses/>
4. Загородній А. Г. та ін. Впровадження європейських принципів відкритої науки в Національній академії наук України. *Вісник Національної академії наук України*. 2025. № 1. С. 11–33. DOI: 10.15407/visn2025.01.011
5. Brock A. et al. *Open Source Law, Policy and Practice*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2022. 583 p. DOI: 10.1093/oso/9780198862345.001.0001